

Луцк С.О., Ткач С.М.

Оцінка перспектив розвитку зовнішньої торгівлі України (східний напрямок)

Досліджено тенденції розвитку експортно-імпорتنних операцій в Україні і Львівській області. Проведено оцінку результатів участі України в Угоді про зону вільної торгівлі СНД крізь призму динаміки зовнішньоторговельного балансу товарів та послуг. Обґрунтовано доцільність залучення України до зони вільної торгівлі послугами у межах СНД.

Ключові слова: експорт, імпорт, сальдо товарів та послуг, зона вільної торгівлі.

Актуальність дослідження. Однією з найефективніших форм економічної співпраці між країнами є створення зон вільної торгівлі з метою доступу до світового ринку товарів і забезпечення умов їх вільного руху. Як свідчать результати звіту Світового економічного форуму [4], присвяченому глобальній торгівлі, Україна у 2012 р. зайняла 86 місце серед 132 країн світу за рівнем інтеграції у світову торгівлю, опустившись на 5 пунктів нижче, порівняно з 2010 р. Стратегічні сусіди України – Російська Федерація і Польща – посіли, відповідно, 112 і 48 місця, покращивши свої позиції на 2 і 10 пунктів. А відтак, для України існує нагальна потреба у подальшому поглибленні інтеграції у світову торгівлю товарами та послугами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці економічної інтеграції України присвячено багато наукових праць, кількість яких за останні роки значно зросла. Зокрема серед провідних вітчизняних дослідників цієї проблематики необхідно виділити: О. Білоруса, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Єрмолаєва, А. Гучала, В. Манжолу, О. Литвиненка, В. Сіденка, О. Сушка та ін. У дослідженнях цих вчених основний акцент зосереджено на перспективах та можливих наслідках посилення інтеграції України з Європейським (ЄС) і Митним (МС) союзами. Водночас питання оцінки попереднього досвіду економічної співпраці України з країнами Співдружності незалежних держав (СНД), зокрема у рамках дії Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ)¹, потребує подальшого вивчення, передусім з огляду на колосальний потенціал цього ринку.

---

¹ Довідково: Угода про зону вільної торгівлі була підписана Україною 15 квітня 1994 р. (6 вересня 1999 р. ратифікована), втратила свою чинність 18 жовтня 2011 р. і була замінена Договором про зону вільної торгівлі, який почав діяти в Україні з 20 вересня 2012 р.

Метою статті є визначення перспектив залучення України до зони вільної торгівлі послугами у межах СНД на підставі оцінювання результатів дії Угоди про ЗВТ СНД через призму динаміки зовнішньоторговельного балансу товарів та послуг України і регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 1994-2005 рр. в Україні сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів та послуг було додатне, що свідчить про переважання експорту над їх імпортом на 12,2% у середньому щороку (рис. 1). Однак у подальшому тенденція змінилася на протилежну, тобто відбулося перевищення вартості імпортованих товарів та послуг над експортованими з України (на 8,8% у середньому щороку за період 2006-2012 рр.).

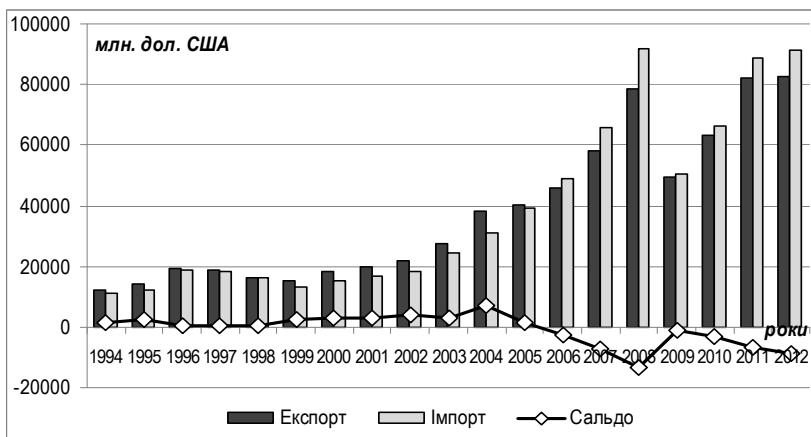

Рис. 1. Динаміка експорту-імпорту товарів та послуг в Україні
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

На Львівську область протягом 1995-2012 рр. припадало у середньому 5,2% від загального експорту товарів та послуг з України і 3,5% – від їх імпорту. На відміну від України, у Львівській області протягом усього аналізованого періоду (окрім 1995 р.) спостерігалось від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу товарами та послугами: у середньому за 1995-2012 рр. імпорт товарів та послуг переважав експорт з області на 88,2% (рис. 2). Основними імпортерами Львівської області були країни ЄС і СНД, на які припало, відповідно, 57,7% і 26% імпортованих товарів та послуг. Таке співвідношення також відповідає експорту товарів та послуг з регіону у країни цих об'єднань: 58,7% у країни ЄС і 29,3% країни СНД у середньому за період 1995-2012 рр.

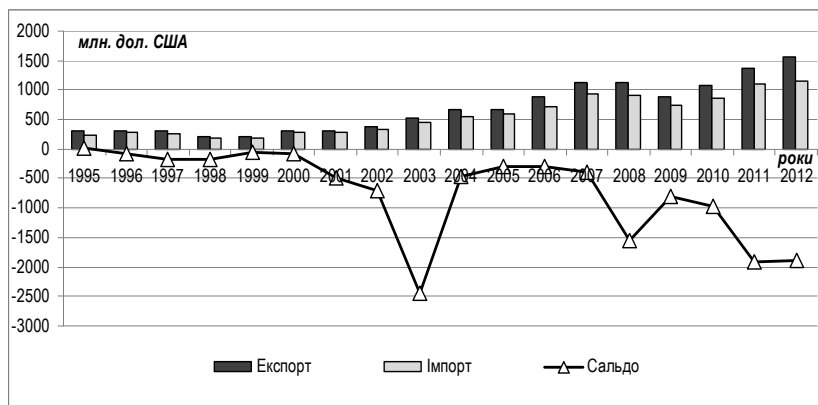

Рис. 2. Динаміка експорту-імпорту товарів та послуг у Львівській області
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

За період 1994-2012 рр. з України у країни СНД експортовано 38,8% товарів та послуг, у країни ЄС – 29,8% і в інші країни світу – 31,4%. Натомість 49,9% імпортованих товарів та послуг надходить в Україну із країн СНД, 32,5% – з ЄС і 17,9% – з інших країн світу.

Ратифікація Угоди про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) СНД сприяло пришвидшенню здійснення експортно-імпортних операцій товарами та послугами між Україною і країнами СНД. У 2011 р. загальний обіг товарів і послуг склав 7 млрд. 805 млн. дол. США і збільшився, порівняно з 1999 р. у 5,7 разів.

Протягом 2000-2011 рр. на країни СНД у середньому припадало 31,5% від загального обсягу експорту товарів з України і 47,8% імпорту. Експорт товарів у СНД за цей період зріс у 8,2 рази, а імпорт – у 5,5 рази, що свідчить про поживлення товарообороту між цими країнами співдружності. Однак до ратифікації Угоди (1994-1999 рр.) питома вага цих показників у товарообороті як України, так і Львівської області була вищою: понад 60% і 50% відповідно. Така ситуація пояснюється відкриттям нових ринків збуту для вітчизняних товаровиробників у інших країнах світу.

Динаміка чистого експорту товарів між Україною і СНД в аналізованому періоді має негативний тренд (рис. 3). За останні 19 років обсяг імпортованих товарів з країн СНД покривав на 64% обсяг експортованих до них українських товарів. Найбільший розрив між обсягами ввезених і вивезених товарів в Україні виявлено у 1998-2004 рр., коли покриття імпортом експорту у середньому складало 92,9%. Однак, починаючи з 2005 р., цей розрив почав скорочуватися і у 2012 р. склав 36,2%.

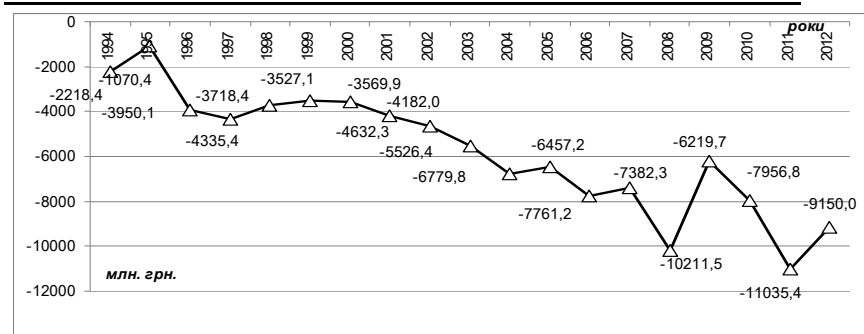

Рис. 3. Динаміка чистого експорту товарів з України в СНД.

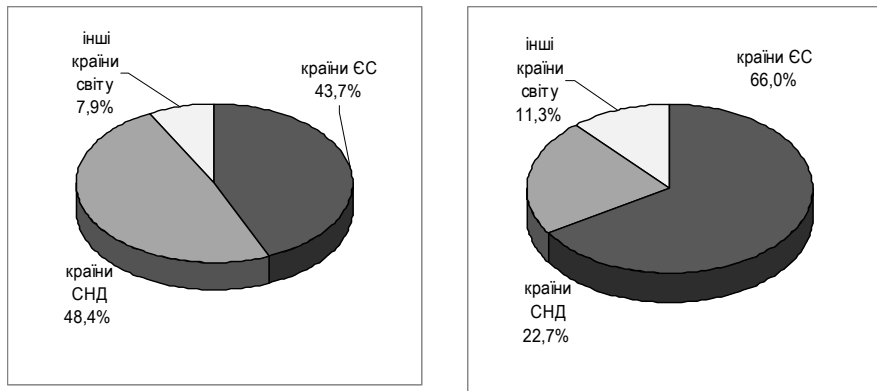
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

У Львівській області частка експорту товарів у країни СНД є меншою, ніж у країни ЄС та інші країни світу (рис. 4). Більше того, до ратифікації Україною Угоди про ЗВТ СНД наприкінці 1999 р., частка країн СНД у цій структурі у середньому за 1995-1999 рр. на 25,7 пункти була вищою, ніж під час функціонування ЗВТ між цими країнами. Така ситуація свідчить про те, що, незважаючи на спрощення доступу до ринків країн СНД, товаровиробники Західного регіону України більше націлені на європейський ринок: частка експорту товарів у Європу з Львівської області зросла з 21,6% у 1995 р. до 55% у 2012 р.

Водночас частка країн СНД у структурі імпорту товарів у Львівській області за період дії Угоди про ЗВТ, порівняно з 1995-1999 рр., у середньому скоротилася із 30,2% до 24,6%.

Згідно з прогнозними даними, обсяги експорту товарів з України в СНД зростатимуть у середньому щороку на 12,8% (рис. 5а). У Львівській області середньорічне зростання обсягів експорту товарів у країни СНД у прогнозному періоді складатиме 12,3% (рис. 5б).

Протягом 1994-2012 рр. частка експорту послуг становила 18,5% у загальному експорті України, а в експорті у країни СНД – 26% (рис. 6). Однак за роки участі України у ЗВТ СНД питома вага експортованих послуг у загальному експорті скоротилася: із 23,8% у 1999 р до 16,8% у 2011 р., а в СНД – зі 41,2% до 19,3%.

а) до дії Угоди про ЗВТ СНД (1995-1999 рр.)

б) за період дії Угоди ЗВТ СНД (2000-2011 рр.)

Рис. 4 Структура експорту товарів з Львівської області у розрізі країн світу
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

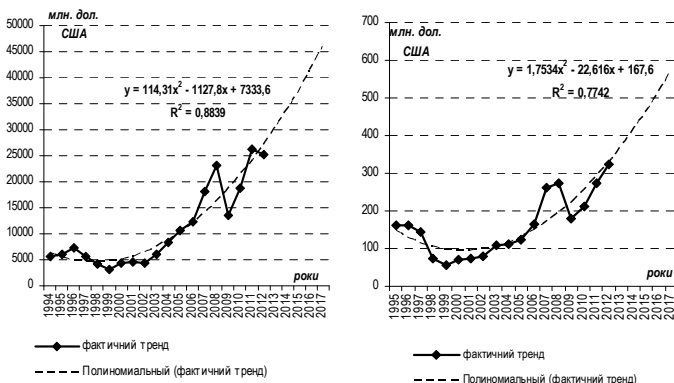

Рис. 5 Динаміка експорту товарів з України і Львівської області в країні СНД¹

Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

Натомість у Львівській виявлено протилежну тенденцію – за час дії Угоди частка експорту послуг у загальному експорті у країні СНД зростає з

¹ Відносно низький коефіцієнт детермінації у цих прогнозах пояснюється впливом стохастичних чинників на міжнародну торгівлю, які не можна передбачити.

4,9% у 1999 р. – до 14,6% у 2011 р.

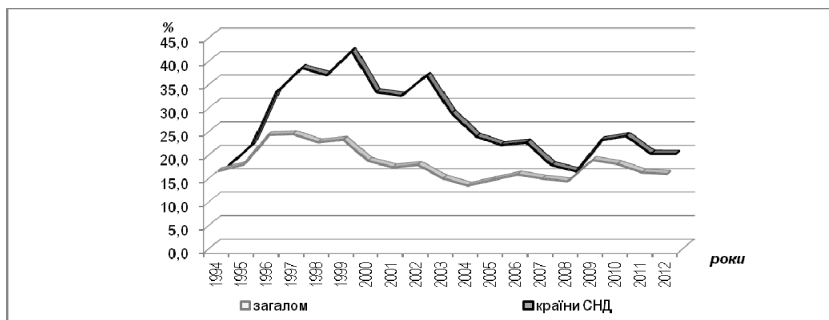
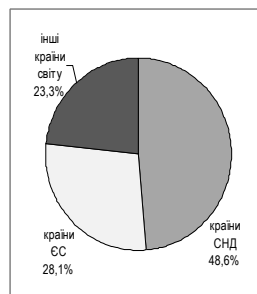
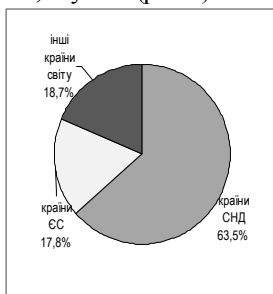

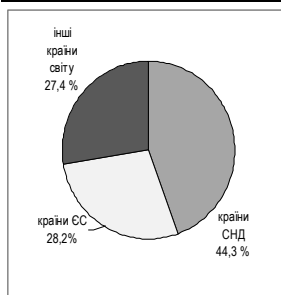
Рис. 6. Динаміка частки експорту послуг в експорті України.

Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

Створення ЗВТ СНД сприяло активізації експортно-імпортних операцій з надання послуг. Так, спадний тренд 1998-2000 рр. вдалося призупинити у наступних періодах, за винятком окремих років. Найбільше відносно зростання обсягів експорту послуг з України у СНД (на 46,6%) виявлено у 2010 р., а імпорту послуг з країн СНД в Україну – у 2006 р. (35,6%).

Водночас, як свідчить динаміка зміни питомої ваги країн світу у структурі експорту послуг з України, частка СНД за період 1994-2012 рр. скоротилася на 19,2 пункти (рис. 7).

1994-1999 рр.

2000-2011 рр.

2012 р.

Рис. 7. Структура експорту послуг з України у розрізі країн світу

Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

За період участі України у ЗВТ СНД у Львівській області в середньому щорічно обсяги експорту послуг у СНД зростали на 31%. У підсумку їх частка збільшилася до 25,3% у 2012 р. проти 15,6% у 1999 р.

Протягом 2000-2011 рр. експорт послуг покривав їх імпорт в Україну з країн СНД у понад 6 разів (рис. 8). Зокрема максимальним (у 10 разів) це покриття було на початку дії Угоди про ЗВТ СНД (2000 р.). За досліджуваний період експорт послуг з України в СНД зріс у 2,8 рази, а імпорт – у 5 разів.

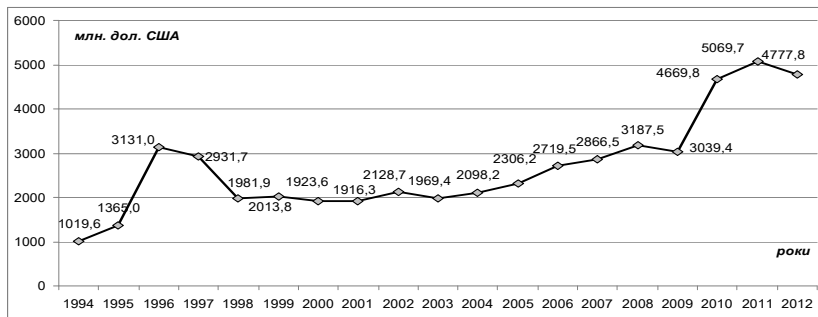

Рис. 8. Динаміка чистого експорту послуг з України в СНД.

Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

У Львівській області позитивним також було сальдо зовнішньоторговельного балансу послуг із країнами СНД: у середньому за 2000-2011 рр. експорт послуг у СНД покривав їх імпорт у понад 7,5 разів (рис. 9).

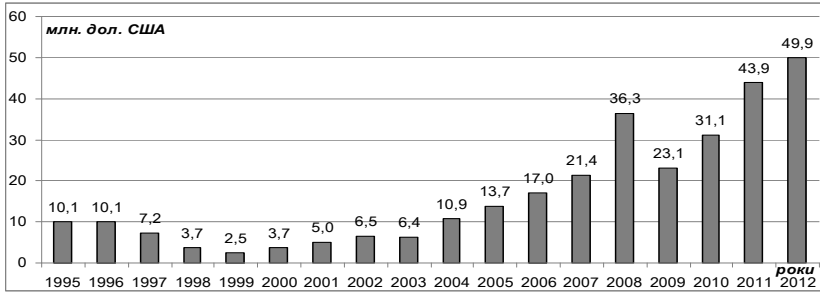

Рис. 9. Динаміка чистого експорту послуг з Львівської області в США.
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

Згідно з прогнозом, обсяги експорту послуг у країни СНД як з України (рис. 10а), так і з Львівської області (рис. 10б) будуть стрімко зростати і надалі.

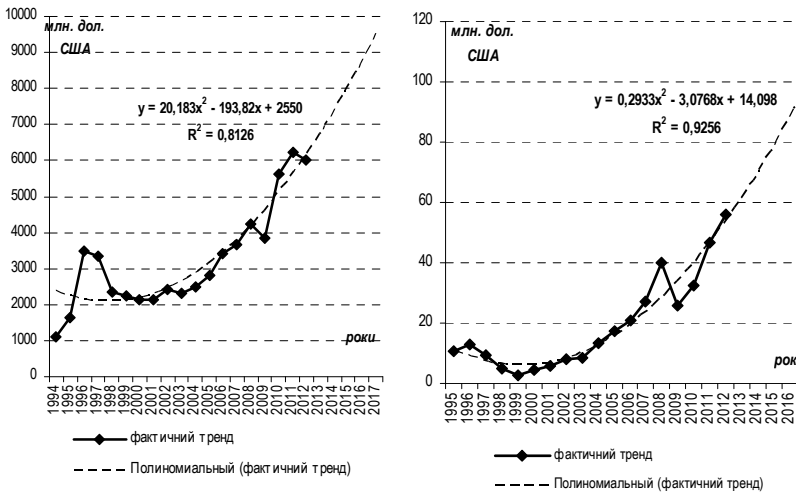

Рис. 10. Динаміка експорту послуг у СНД.
Джерело: побудовано на основі даних [1, 2]

З огляду на те, що новий Договір про зону вільної торгівлі поширюється лише на операції пов'язані з експортом-імпортом товарів, виникає необхідність у розгляді питання доцільності приєднання України до Угоди про вільну торгівлю послугами в рамках СНД, яка знаходиться на стадії

розроблення.

Частка сфери послуг у ВВП України становить понад 50% і тенденційно зростає, тобто торгівля послугами набуває все більшої ваги. Сумарний дохід України від експорту послуг перевищує вартість основних статей її товарного експорту (чорні метали та хімічна продукція). За цим показником торговельні параметри української економіки наближаються до структури експорту розвинених країн. Саме домінування послуг у зовнішній торгівлі свідчить про постіндустріальну фазу розвитку національної економіки.

Відтак, з огляду на наявний національний потенціал сфери послуг, який має значні перспективи для його ефективного використання та зацікавленість з боку іноземних і вітчизняних інвесторів, подальша інтеграція України у торгівлі послугами повинна охоплювати якомога ширше коло країн-учасниць.

У цьому контексті співпраця з країнами СНД набуває особливої актуальності і повинна вийти на новий щабель розвитку. Як показали результати проведеного нами аналітичного дослідження, частка ринку СНД, незважаючи на її поступове скорочення на користь країн ЄС та інших країн світу, залишається найбільшою у структурі експорту послуг з України (44,3% у 2012 р.). А функціонування ЗВТ СНД у 2000-2011 рр. дозволило Україні покращити рівень економічної співпраці і, відповідно, підвищити показники обсягу експорту послуг не лише в РФ (на яку припадає понад 90% експорту послуг з України в СНД), але й інші країни, такі як Казахстан, Туркменістан і Білорусь. Питома вага цих країн у структурі експорту послуг з України у СНД до укладення Угоди про ЗВТ становила менше 1%.

У більшості країн СНД експорт транспортних послуг з України складає понад 50% від усіх наданих послуг (зокрема у РФ, Киргизстані, Республіці Молдови і Білорусі), а тому ринки цих країн для вітчизняних виробників послуг є важливими і перспективними. Окрім того, вільний доступ до ринків послуг країн СНД сприятиме тіснішій співпраці між Україною і Азербайджаном, який розглядається як альтернативний РФ постачальник газу.

Окрім транспортних, затребуваними на ринку СНД є такі послуги з України:

- послуги з будівництва (особливо у Туркменістані і Республіці Молдова);
- ділові послуги (у Казахстані, Киргизстані і Узбекистані);
- послуги з ремонту та технічного обслуговування (у Білорусі, Казахстані, Таджикистані і РФ).

Також щороку збільшується попит на українські послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (5,9% від загального експорту послуг у 2012 р.). Серед країн СНД у РФ, Азербайджані та Вірменії цей вид послуг займає друге-третє місце за питомою вагою в експорті послуг з України. Відтак, виходячи з високого наукового потенціалу України, зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних фахівців, зокрема

ІТ-сфери, на світовому ринку (передусім через співвідношення ціна-якість), створення зони вільної торгівлі послугами у межах СНД дозволить Україні не лише розширити ринки збуту цих послуг, але й сприятиме розробці та запровадженню інноваційних технологій у вітчизняному виробництві, що, своєю чергою, забезпечить проведення його модернізації.

У цьому контексті важливим є спрощення доступу іншим країнам СНД до науково-дослідних та дослідно-конструкторських послуг, частка яких у загальному експорті послуг з України становить 1,8%. У попередній Угоді про ЗВТ СНД одним із ключових завдань було "...сприяння розвитку виробничої кооперації та науково-технічному співробітництву на міждержавному (міжгалузевому, регіональному) рівні та на рівні господарюючих суб'єктів, у тому числі шляхом надання різних форм державної підтримки" [3]. Укладення нової угоди про вільну торгівлю послугами СНД може активізувати промоцію у країнах СНД послуг, що надають вітчизняні науково-дослідні установи. Окрім того, це може покращити рівень кооперації не лише науково-дослідних установ країн СНД, але й залучати до співпраці іноземних інвесторів і представників бізнес-структур.

Важливою перевагою забезпечення вільної торгівлі послугами в межах СНД є можливість поживлення інвестиційних процесів. Залучення нових інвестицій з країн СНД і розширення ринків збуту для вітчизняних підприємств сприятиме економічному зростанню України. До прикладу, для Західного регіону України, який володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, відкриються великі перспективи у нарощенні експорту послуг у країни СНД. Зокрема привабливими для іноземних інвесторів є об'єкти гірськолижного туризму в Українських Карпатах, а також водолікувальні санаторно-готельні комплекси і готелі, орієнтовані на діловий, культурний і екологічний туризм.

Висновки. Наведені аргументи дають усі підстави для твердження, що створення зони вільної торгівлі послугами у межах СНД, ініціатором якої була саме Україна, є своєчасним, доцільним і ефективним механізмом забезпечення сталого економічного розвитку. А оскільки сфера послуг в Україні динамічно розвивається, і ринок цих послуг є досить лібералізованим, то аналогічні запровадження на інших ринках, передусім ЄС, є однозначно необхідними, зокрема з огляду на їх позитивний вплив на світову економіку.

Список використаних джерел:

1. Зовнішньоекономічна діяльність // Державний комітет статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Зовнішньоекономічна діяльність // Головне управління статистики у Львівській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=10&show=1&show1=1
3. Угода про створення зони вільної торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_051.
4. The Global Enabling Trade Report 2012 // World economic forum. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.

Ishchuk S.A., Tkach S.H.

Оценка перспектив развития внешней торговли Украины (восточное направление)

Исследованы тенденции развития экспортно-импортных операций в Украине и Львовской области. Проведена оценка результатов участия Украины в Соглашении о зоне свободной торговли СНГ сквозь призму динамики внешнеторгового баланса товаров и услуг. Обоснована целесообразность привлечения Украины к созданию зоны свободной торговли услугами в рамках СНГ.

Ключевые слова: экспорт, импорт, сальдо товаров и услуг, зона свободной торговли

Ishchuk S., Tkach S.

Estimation of prospects of development of foreign trade of Ukraine (east direction)

Trends of export-import operations in Ukraine and Lviv area are investigated. The estimation of results of participation of Ukraine in free trade zone of CIS through the prism of dynamics of foreign trade balance of commodities and services is conducted. Expedience of admission of Ukraine to services free trade zone of CIS is grounded.

Keywords: export, import, balance of goods and services, free trade zone